

PLATEA CIVITATIS JADRE - PROSTORNI RAZVOJ NARODNOG TRGA U ZADRU

Pavuša Vežić

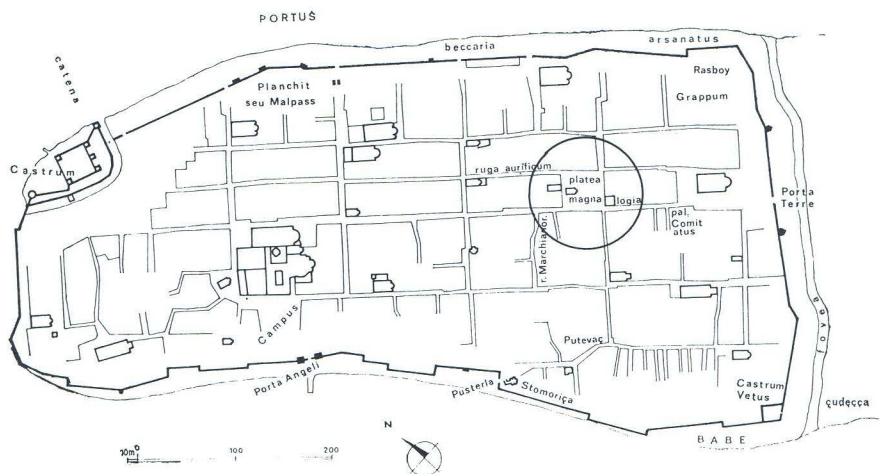
UDK 712.25 (497.5 Zadar) »10/18«
Izvorni znanstveni rad
Pavuša Vežić
Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine
Konzervatorski odjel - Zadar

Autor pretpostavlja da prostorni razvoj glavnoga gradskog trga u Zadru nastaje u ranom srednjem vijeku odvajanjem svjetovne od crkvenih vlasti, te da od tada trg stalno ima karakter epicentra društvenih i privrednih zbivanja u Gradu. Prvi prostorni izraz novih odnosa u društvu vidi u crkvi sv. Lovre iz 11. st., koja je »ecclesia comunis Iadre« i uz koju je u romaničkom razdoblju (12. st.) podignuta crkva sv. Petra Novog. U njoj se »po običaju« sastajalo Gradsko vijeće. Osim crkve-vijećnice na trgu je tada izgrađena i Velika loža gradske komune, važno mjesto sudbenih vlasti. U 16. st. tu je na tlu stare lože podignuta nova, a sučelice njoj Vela straža, zgrada za vojnu posadu. Tada je trg stekao današnju veličinu i glavne arhitektonske vrijednosti do sada na njemu sačuvane. U 19. st. pak, kada je u obližnjoj Kneževoj palači zamrla funkcija općinske kuće, i Municipio se našao na gradskom trgu.

Urbanistički razvoj i arhitektonske vrijednosti Zadra desetljećima predmet su znanstvenog istraživanja akademika I. Petriciolija.¹ Svojevrsnu sintezu toga mara čine njegova poglavlja o arhitekturi i urbanizmu u drugoj i trećoj knjizi:

¹ I. Petricioli, Maketa Zadra u Pomorskom muzeju Venecije, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, sv. 2, Zadar 1956-57; Dva tisućljeća zadarskog urbanizma, Urbs, sv. 2, Split 1958-59; Ostaci stambene arhitekture romaničkog stila u Zadru, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 9 (dalje: Ostaci stambene arhitekture), Zadar 1963; Lik Zadra u Srednjem vijeku, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 11-12 (dalje: Lik Zadra u Srednjem vijeku), Zadar 1965; Ikonografija Zadra do pada Mletačke Republike, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 11-12, Zadar 1965; Urbanizam Zadra u 18. st. Sanitarni kordon nekad i danas, Zagreb 1978; Zadar na prijelomu 15. i 16. st, Zbornik radova o Federiku Grisogonu, Zadar 1975.

»Prošlost Zadra«. ² Osim toga posebno treba istaknuti tri makete Grada: Zadar u 15. st., Zadra u 18. st. i Zadar na početku 20. st. Izložene su u Narodnom muzeju, a nastale su u tolikoj mjeri na rezultatima proučavanja I. Petriciolija da ih s pravom trebamo smatrati njegovim autorskim djelom.

Zadar krajem 14. stoljeća (N. Klaić-I. Petricioli, Prošlost Zadra II)

Sve što je važno kao povijesna podloga za deskripciju Narodnog trga u Zadru, kao urbanog prostora u srednjem vijeku, već je zapisano u tim knjigama i člancima. Ipak, novija istraživanja pojedinih građevina uokolo glavnoga gradskog trga i pod njegovim pločnikom, provedena u različitim prilikama u sklopu konzervatorskih radova i nadzora što ga je vodio Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru, omogućuju mi da ovim prilogom posvećenim profesoru, potnije opišem izgled i funkciju tog prostora u prošlosti. Trg je nosio ime Piazza dei Signori, a prije toga Piazza Nuova. Katkada je zapisivan i kao *Platea S. Petri Novi, ili Platea civitatis Jadre*.³ Najstariji izvori pak navode taj prostor kao *Platea comunis, ili Platea magna*.

Već u tim nazivima sadržan je donekle urbanistički razvoj i funkcija te poljane. »Platea magna«, za razliku od ostalih manjih trgova u Gradu, sugerira prostor veći od njih, čak veći od današnjega Narodnog trga; a »Platea civitatis«

² N. Klaić - I. Petricioli, Zadar u Srednjem vijeku do 1409, Prošlost Zadra, sv. 1 (dalje: Zadar u Srednjem vijeku), Zadar 1976; T. Raukar - I. Petricioli - F. Švelec - Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom, Prošlost Zadra, sv. 3 (dalje: Zadar pod mletačkom upravom), Zadar 1987.

³ G. Sabalich, Guida archeologica di Zara (dalje: Guida archeologica di Zara), Zara 1897, str. 393.

govori o glavnom gradskom trgu uokolo kojega su smještene važne komunalne institucije i građevine. Zaista, u srednjem vijeku tu je bila Gradska loža, na mjestu današnje, te crkva sv. Petra Novog u kojoj se »po običaju« sastajalo Gradsko vijeće.⁴ Crkva je bila svojevrsna vijećnica gradske uprave. U 16. st. na mjestu stare lože podignuta je nova, do danas sačuvana, a sučelice njoj Vela straža i zgrada gradskog zapovjednika. U 19. st. za općinsku kuću, tzv. Municipio, otkupljena je privatna zgrada na sjevernoj strani trga, palača Pedrini. Dakle, osim Kneževe palače, sve ostale upravne zgrade zadarske komune u prošlosti nalazile su se na toj poljani, a ona je po njima nosila ime »Platea comunis« ili poslije »Piazza dei Signori« (Signoria=vlast). Dakako, osim kuća s tom funkcijom na trgu su stajale i zgrade ostalih namjena, stambene kuće i trgovine. Poljana je u srednjem vijeku bila važno mjesto trgovanja, razmjene dobara na veliko i malo. Tu su bili brojni dućani, soli i tkanine npr.,⁵ zatim pekara u kojoj je zakupnik morao uvijek imati dovoljno kruha za građane.⁶ No, tu su bili i uredi zakupaca općinskih mjera i vaga.⁷ Na portalu crkve sv. Petra Novog bila je uklesana mjera za dužinu, »zadarski sežanj« (passus), službena jedinica za mjerenje u zadarskoj komuni,⁸ a u Loži su sve do 18. st. bile čuvane službene mjere za težinu i zapreminu.⁹ Dakle, poput foruma u antičkom gradu, »Platea magna« je bila u srednjovjekovnom Zadru ključni prostor za okupljanje urbanih funkcija grada, mjesto susreta ljudi i razmjene roba, odvijanja glavnih političkih i merkantilnih djelatnosti srednjovjekovne civitatis i njezine regije. Tu su se odvijale i gradske svačanosti, igre i zabave. Uz Narodni trg se, ulicom od Lože do Kneževe palače igrala viteška utrka alka¹⁰ koja je zacijelo bila vezana i uz zabave na samoj Velikoj poljani, gdje se posred prostora nalazio štandarac za zastavu grada ili države.

U odnosu na rimski ulični raster u podlozi srednjovjekovnog grada u Zadru, trg je pravilno smješten. Nalazi se između glavnoga gradskog dekumana (uzdužne ulice) i prvog sporednog na sjevernoj strani, odnosno između trećega i četvrtoga sporednog karda (poprečne ulice) na istočnoj strani.¹¹ No, trg je danas samo polovica tako opisane pačetvorine, odnosno insule u antičkom laderu. Tri njegove međe (južna, istočna i sjeverna) nisu upitne. Uglavnom slijede građevinske pravce iz rimske podloge. Međutim, gdje je u srednjem vijeku i u koje vrijeme toga razdoblja bila granica na zapadnoj strani, još nije dovoljno istraženo. Najstarija sačuvana građevina s te je strane ranoromanička crkvice sv. Lovre, izgrađena u 11. st.¹² Predvorjem i zvonikom prigradenim uz pročelje

⁴ Lik Zadra u Srednjem vijeku, str. 280.

⁵ T. Raukar, Zadar u 15. st., Ekonomski razvoj i društveni odnosi, Zagreb 1977, str. 280.

⁶ Isto, str. 244.

⁷ Isto, str. 21.

⁸ M. Zaninović, Stare mjere za površinu u sjevernoj Dalmaciji, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 35, Zadar 1993, str. 125.

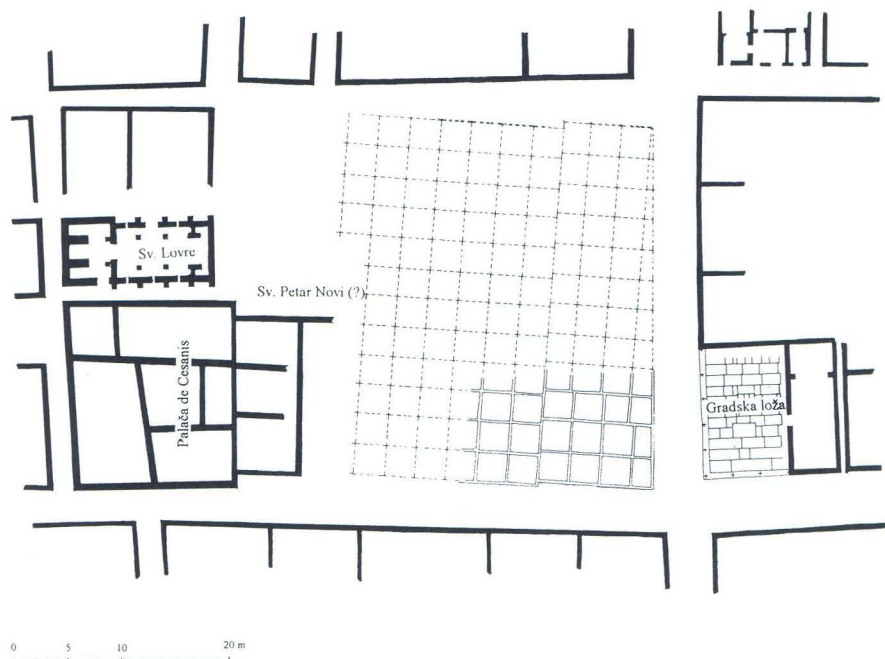
⁹ Zadar pod mletačkom upravom, str. 541.

¹⁰ Isto, str. 562.

¹¹ M. Suić, Zadar u Starom vijeku, Prošlost Zadra, sv. 1, Zadar 1981, str. 191.

¹² I. Petricioli, Crkva Sv. Lovre u Zadru, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 17 (dalje: Sv. Lovre), Split 1988, str. 73.

bila je, čini se, primaknuta negdašnjoj ulici (trećem kardu), ali je začeljem ocrta-
 la pravac već duboko položen u prostoru spomenute insule. Na trgu se nalazila i
 crkva sv. Petra Novog, poznata iz povijesne građe od 12. do 15. st.¹³ Na žalost,
 nije sačuvana, a zasada ne znamo ni za njezine ostatke. Stoga se ne može sa si-
 gurnošću govoriti o njezinoj orijentaciji ni dispoziciji spram trgu. Porušena je
 sredinom 15. st., a stoljeće potom podignuta je Vela straža na mjestu neke
 zgrade koja je bila vlasništvo te crkve.¹⁴ Do nje se sa zapadne strane nalazi još
 uvijek dobro sačuvana zgrada romaničkih stilskih odlika.¹⁵ U drugoj polovici
 14. st. bila je vlasništvo admirala Jakova de Cesanis. Na nju se odnosi važan

Gradski trg potkraj 15. stoljeća

podatak o širini Narodnog trga u 14. st. Naime, godine 1398. zadarski je
 kroničar Pavao de Paulo, govoreći o dužini broda koji je uplovio u gradsku luku,
 usporedio njegovu mjeru s udaljenošću od ugla te kuće do »drugog stupa«
 Lože na trgu.¹⁶ Navod je višestruko značajan jer upućuje na mogućnost da se
 trg u 14. st. protezao sve do bočnog zida admiralove kuće. Usto je važan jer potvrđuje

¹³ Zadar u Srednjem vijeku, str. 169, 261 i 280.

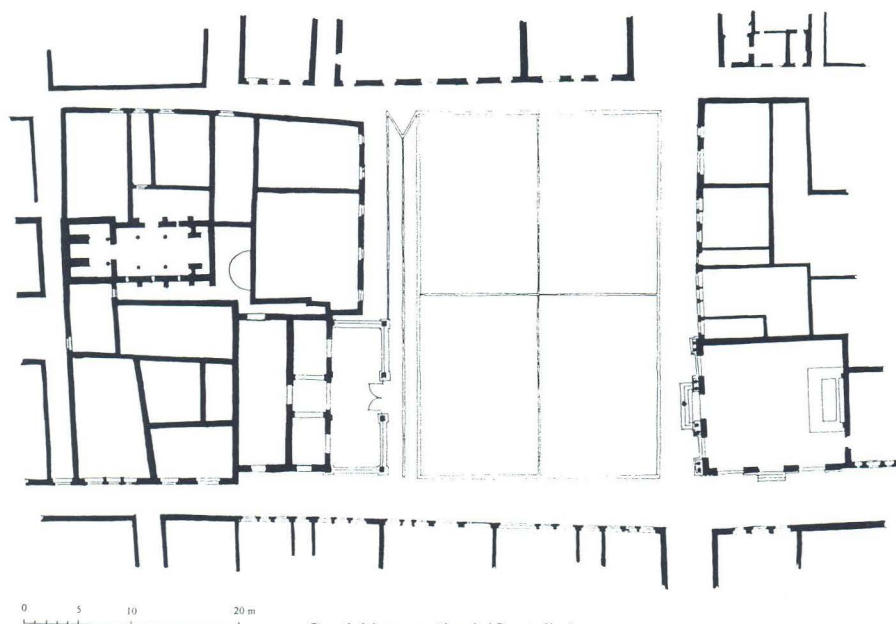
¹⁴ Zadar pod mletačkom upravom, st. 285. S istraživanjima koja su upravo u toku otkriveni su ostaci zidova te zgrade. Oni su prislonjeni na bočni zid kuće Jakova de Cesanis.

¹⁵ Ostaci stambene arhitekture, str. 142-144.

¹⁶ Zadar u Srednjem vijeku, str. 281.

da je Loža bila stupovljem rastvorena prema trgu i prema ulici. »Drugi stup« na njoj zacijelo je upravo onaj na strani do ulice (a prvi do ugaonog stupa). Izgradnja Vele straže na zapadnoj strani u 16. je st. definitivno pomaknula prospekt trga na današnji pravac s te strane. Dapače, potkraj tog stoljeća uz Stražu je izgrađena i stambena zgrada za vojnog upravitelja koja je pročeljem nešto više zašla u prostor trga, a najviše je u nj zakoraknulo predvorje Straže, prigradeno uz nju u 18. st. Tako je taj prostor približno kvadratne osnove od oko 43x42 m, do 18. st. sveden na pravokutnik približne veličine od oko 30x42 m.

Spomenuo sam da je crkvice sv. Lovre najstarija sačuvana građevina na prostoru uokolo Poljane i da je svojim začeljem, zajedno s bočnim zidom kuće

Gradski trg potkraj 18. stoljeća

de Cesanis, dugo tvorila prospekt trga na zapadnoj strani. I. Petricioli je crkvicu istraživao 1956. godine te dopunio proučavanja rezultatima istraživanja građevine za konzervatorskih radova iz godine 1983.¹⁷ Potanko je opisao crkvicu pa ovdje nema potrebe praviti novu deskripciju njezinih struktura. Valja pripomenuti tek pretpostavku da je nastala na mjestu starijeg hrama.¹⁸ Treba naglasiti i činjenicu da je izgrađena u 11. st. najprije kao slobodno stojeća građevina, uz čije je ožbukano i oslikano pročelje naknadno prigradeno predvorje i zvonik nad njim. Stoga je važno zbog arhitekture same i vremena u kome je podignuta afirmirati njezin izvorni projekat, odnosno prvotnu ideju i formu samog hrama. I. Petricioli je upozorio na redosljed građenja s kojim je zapadni

¹⁷ Sv. Lovre, str. 53-73.

¹⁸ V. Brunelli, *Storia della città di Zara, Venezia* 1913, str. 246.

sklop poslije prislonjen uz prijašnju jezgru, te da je prigradivanje zvonika relativno brzo uslijedilo za izgradnjom crkvice.¹⁹ No, u svijetu znanosti o povijesti umjetnosti u nas ona je ipak redovito prezentirana zajedno sa zvonikom i njegovim supstrukcijama. Dapače, greškom u fizičkoj rekonstrukciji njezinog začelnog zida, u literaturu je ušao i pogrešan tlocrt, s blago zakošenim začeljem.²⁰ Međutim, upravo je I. Petricioli 1956. godine, arheološki utvrdio stvarne ostatke začelja i njegov pravac koji spram bočnim zidovima stoji pod pravim kutom.

Na mjestu kuće de Cesanis, kako to pokazuju rezultati istraživanja Vele straže, koji su upravo u toku, postojale su dvije starije međusobno odvojene romaničke zgrade. Bile su niske, tek jednokatnice građene s priklesanim kamenom i pokrivene strmim dvostrešnim krovom. Tijekom 13. ili 14. st. obje su opsežno preuređene i nadvišene s dva dograđena kata. Tako sjedinjene našle su se u novoj prostornoj cjelini koju je I. Petricioli odavno prepoznao kao romaničku stambenu zgradu.²¹ Ona je prema glavnoj ulici stekla novo pročelje, koje je građevinskom linijom zašlo u prostor ulice više nego staro. Pročelje je građeno fino klesanim slogom krupnih blokova. Tu su 1969. godine u sklopu konzervatorskog nadzora nad manjim građevinskim radovima u prizemlju zgrade istraženi ostaci romaničke arhitekture, tj. izvornog rasporeda otvora na pročelju. Tragovi pokazuju jasno da je ono kamenim vijencima bilo podijeljeno u četiri dijela, prizemlje i tri kata. Na katovima su bili prozori s polukružnim nadvojem. Oni na drugom katu mjerom su veliki te je moguće pretpostaviti da su bili oblikovani kao dvojni otvori, bifore. U prizemlju je sačuvan dio bočnih vrata, također s lučnim nadvojem. No, glavni ulaz, portal i veža iza njega bili su na pregrađenom dijelu pročelja. U dubini čestice, među krilima kuće, nalazilo se unutrašnje dvorište. Začeljem, na kome su također romanički prozori, zgrada gleda prema stražnjoj ulici, zapravo uskom prolazu između kuće i crkvice sv. Lovre. Bočnim zidom, pak, gleda prema trgu nad kojim strše njezina dva visoka zabata. S druge strane, uz kuću de Cesanis i njezin zapadni zid, prislonjena je još jedna kuća romaničkih odlika, ali skromnije građena, s kamenim priklesancima složenim u pravilne redove. Na njezinom trećem katu, prema glavnoj ulici, sačuvan je zazidani manji prozor s polukružnim lukom. Poslije, u 15. st., uz tu je zgradu prislonjen portal kasnogotičkih stilskih odlika, glavni ulaz u palaču Pelegrini koja je nastala daljnjim rekonstrukcijama opisanih romaničkih građevina.

Kuća Ghirardini nalazi se na dijagonalno suprotnom uglu Narodnog trga.²² Do danas sačuvani dio zgrade tek je jedno krilo složenog sklopa s više krovova i unutrašnjim dvorištem. Pročeljem je okrenuta prema ulici što od trga vodi prema bazilici sv. Stjepana (crkva sv. Šime). Zid je građen fino klesanim i uredno složenim blokovima, među kojima vijenac s romaničkom profilacijom dijeli donju od gornje zone kuće. Ostaci prvotnih otvora govore, kao i na kući de Cesanis, o dosta velikim prozorima na prvom katu. U prizemlju je sačuvan

¹⁹ Sv. Lovre, str. 69.

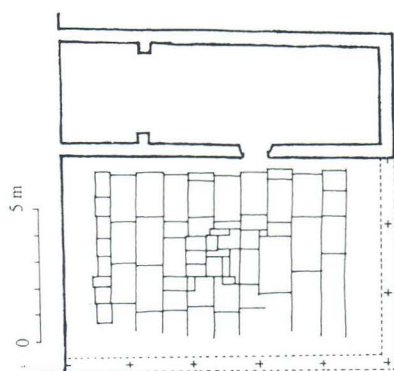
²⁰ M. Jurković, Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 20, Split 1990, sl. 7 i 11.

²¹ Ostaci stambene arhitekture, str. 143.

²² Isto, str. 145.

glavni portal s polukružnom lunetom iznad vrata. Veža iza nje (portun), na žalost nije sačuvana u prvotnom obliku, a ostali dijelovi zgrade u dubini čestice posve su uništeni. Bočnim zidom kuća gleda na ulicu što od trga vodi prema sklopu bivše Stare bolnice. Tu je na prvom katu do danas ostao sačuvan balkon iz 15. st., oblikovan u ranorenesansnim formama, miješanim s kasnogotičkim oblicima. Vrijednošću klesanja i modeliranja putā, dječaka što nose girlandu, osobito se izdvaja menzola pod balkonom. Djelo je pripisano radionici Nikole Firentinca.²³

Ostale stambene zgrade na Narodnom trgu i oko njega nisu sačuvale izgled iz romaničkog razdoblja, ali su zacijelo mnoge utemeljene na ostacima građevina iz 12. i 13. st. O karakteru tih kuća, složenosti njihove strukture, načinu građenja i arhitektonskog oblikovanja, dovoljno govore dvije upravo opisane zgrade.

Srednjovjekovna "Loggia comunis" - tlocrt

I. Petricioli je upozorio na povijesne izvore koji još u 13. st. navode Gradsku ložu (s pridjevom: »magna« ili »comunis«).²⁴ Godine 1988. Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru vodio je opsežan zahvat, istraživanja i konzervatorske radove pri obnovi renesansne Lože. Tada su u tlu ispod njezinog poda otkriveni ostaci one romaničke. Riječ je o zidovima koji omeđuju dvije prostorije. Prednja je bila trijem Lože, prema trgu i ulici rastvoren spomenutim stupovljem. Njegova je površina bila približno 12x8 m. Sačuvan je pod Lože iz tog vremena, koji je bio u istoj razini s trgom. Tvore ga velike kamene ploče, zacijelo preuzete s nekog rimskog pločnika u Gradu. Stražnja je prostorija tlocrtom manja, 8,5x4,5 m. Prilazilo joj se vratima u začelnom zidu Lože, a služila je vjerojatno kao ured i arhiv uz Ložu, poslije: »Cancellaria Civile«. Prema Sabalichevom navodu, nastala je 1448. godine. Od inventara srednjovjekovne

²³ C. Fisković, Radovi Nikole Firentinca u Zadru, Peristil, sv. 4, Zagreb 1961, str. 66.

²⁴ Lik Zadra u Srednjem vijeku, str. 162.

Lože na žalost ništa nije sačuvano. Dragocjen je tek notarski podatak koji spominje »ymaginem Beate Virginis Gloriose in logia magna Iadre ad Plathea«. ²⁵ Dakle, kao što se i danas u renesansnoj Loži, u zidnoj niši iznad sudačkog stola, nalazi kip Bogorodice, vjerojatno kao alegorija Pravde, tako se i u srednjovjekovnoj, zacijelo u istoj funkciji, također nalazio lik Blažene Djevice.

Sredinom 15. st. Narodni trg je opsežno preuređen. Na njemu je još 1447. godine porušena crkva sv. Petra Novog, a potom je cijela Poljana prekrivena pločnikom od opeke. O tome je u kolovozu 1466. godine odlučilo Plemićko vijeće ne obazirući se pritom na stalež građana koji su se zbog toga žalili mletačkom duždu. ²⁶ O stanju gradskih ulica i trga potkraj 15. st. postoji zanimljivo svjedočanstvo. Zapisao ga je milanski kanonik Pietro Casola koji je 1495. godine obilazio naš grad. On kaže da su ulice u njemu čiste i pokrivene sitnim kamenom (pokogulane), zbog čega se po njima teško hoda. Za razliku od ulica, trg je na kojemu je »Loža za suđenje«, ravan. ²⁷ Zaista, pod dotrajalim kamenim pločnikom, postavljenim na Poljani još 1792. godine (za uprave providura Agela Dieda), Zavod za zaštitu spomenika kulture u prosincu 1969. godine otkrio je na trgu ostatke starog pločnika građenog od sjekomice položenih opeka složenih na »riblju kost« (opus spicatum). Pločnik je uskim trakama od bijelog kamena bio podijeljen u kvadratna polja. Takav način oblaganja površina svojstven je ulicama i trgovima gradova, kao i dvorištima palača, 15. st. Dakle, pločnik otkriven 1969. godine zacijelo je ostatak »ravnog« i vrlo dekorativnog opločenja što su ga Zadrani postavili na svojoj Velikoj poljani šezdesetih godina 15. st. i po kojemu je šetao milanski kanonik tridesetak godina poslije, hvaleći njegovu urednost.

Karakteristična stambena kuća tog razdoblja u Zadru bila je obiteljska palača s više krila, među kojima se nalazi unutrašnje dvorište s trijemovima i galerijama. Dvorištu se, kao i u opisanim romaničkim kućama, prilazi kroz ulaznu vežu, a stubištem u njemu uspinje na kat gdje su reprezentativne dvorane zgrade. Na žalost, sve takve kuće uokolo trga poslije su pregrađene ili razorene tako da o njima svjedoče tek pojedini dijelovi ili čak samo ulomci arhitekture. Uz trg se, u ulici što vodi prema crkvi sv. Mihovila nalazi dvorište jedne takve obiteljske palače. U njoj je sačuvan trijem s ostacima galerije. ²⁸ O nekoj sličnoj zgradi na samom trgu iz tog vremena do danas svjedoči tek karakteristični grb. Na njemu se unutar okvira s gotičkim zupcima nalaze dvije ruke koje drže jednu palminu granu. ²⁹ Spomenuti balkon na palači Ghirardini također je nastao u tom vremenu, kao i portal palače Pelegrini. Svi ti detalji govore o općem preuređenju Velike poljane u ranorenesansnom razdoblju.

²⁵ 1463. 28. studenoga »...Item reliquid libras sex denariorum paruorum pro oleo emendo et ponendo ad arduendum in lampada que est ante ymaginem Beate Virginis Gloriose in logia magna Iadre ad Plathea que lampada debeat ardere quolibet nocte quamdin durabit dictum oleum pro anima sua...« (Vidi: PAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B II, F I/9, fol. 48).

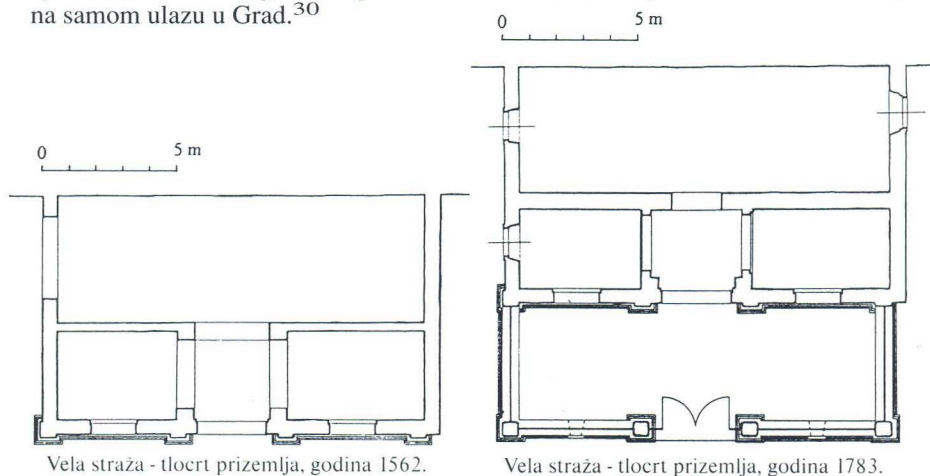
²⁶ Zadar pod mletačkom upravom, str. 132. Čini se da je regulacija Trga započela već 1456. godine. (O tome vidi: Guida archeologica di Zara, str. 392.)

²⁷ I. Petricioli, Opis Zadra iz godine 1495, Zadarska revija, broj 3, Zadar 1966, str. 205.

²⁸ Lik Zadra u srednjem vijeku, str. 156.

²⁹ G. Sabalich dovodi u vezu taj grb s porodicom de Cesanis što ne odgovara stvarnosti. (Vidi: Guida archeologica di Zara, str. 393).

U 16. st., pak. Narodni trg je stekao konačni format i nove javne građevine koje mu svojim oblicima zakasnjele renesanse, zapravo manirizma, i danas bilježe glavne arhitektonske vrijednosti. Tada je na zapadnoj strani prospekt trga pomaknut s pravca začelja crkvice sv. Lovre i bočnog zida kuće de Cesanis, na crtu pročelja Vele straže koja je izgrađena 1562. godine. Tri godine poslije na suprotnoj strani i na mjestu stare Lože podignuta je nova. Obje te građevine u svom su arhitektonskom izrazu blizanci začeti u krugu sanmichelievске umjetnosti iz sredine 16. st., a potvrđene u Zadru ponajviše remek-djelom te radionice, glavnim gradskim vratima, tzv. Kopnenim vratima u Foši, na samom ulazu u Grad.³⁰

Vela straža, ili Gran guardia, kao što joj ime kaže, podignuta je za vojnu postaju. Izgrađena je na mjestu nešto starije zgrade koja bijaše vlasništvo bivše crkve sv. Petra Novog.³¹ U prizemlju ima ulazni prostor, vestibul, iz koga se ide lijevo i desno u malene bočne prostorije, odnosno pravo u veliku dvoranu.³²

³⁰ Zadar pod mletačkom upravom, str. 277.; P. Murray, *Architettura del Rinascimento*, Electa Editrice, Milano, 284-295.

³¹ Zadar pod mletačkom upravom, str. 284. Ostaci temeljnog zida te zgrade otkriveni su s istraživačkim radovima koji su upravo u toku na Veloj straži. S njima se jasno vidi kako je kuća naknadno prislonjena na zgradu de Cesanis, što znači da je mlada od nje. Širinom, pak, bila je nešto uža od kasnije izgrađene Straže.

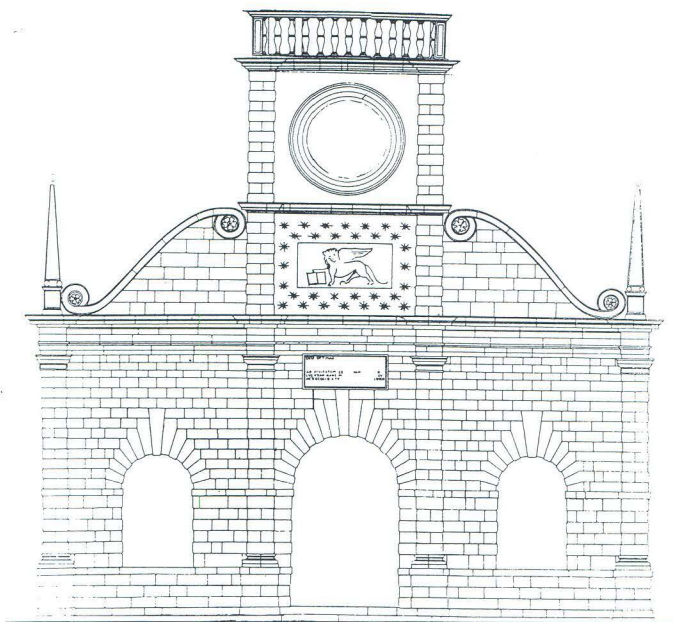
³² Detaljan opis Vele straže zapisan je u *Katastiku Memo* iz 1789. godine. Tamo na foliji 31 stoji: »Gran Guardia e una Fabbrica di Nuovo, coperta di Coppi con Facciata rustica con due niche, una con Busto di Statua l'altra senza ed ha una Mostra di Orologgio nel mezzo sopra al Coperto in una Torretta elevata, lunga P. 8, p-, longa P. 4, p. 3, \$ 6, alta P. 4, p. 2, \$ 6.

Laninistra:

Due Camerini laterali all'Ingresso, uno pel Capitano di Guardia, a l'altro pel subalterno di Guardia, uno con Focon. Un Quartier per Soldati fornito di Tavolazzi e Focone.«

Na foliji 32 slijedi nastavak opisa: »Una Scala di Legno che conduce in un Pajolato, cristente sopra il Camerin dell'Uffizial, e serve per i Bassi Uffiziali. Col mezzo di due

Arhitekturom pročelja dominira zrnata struktura zida, tzv. bugnato, pilastrima podijeljenog u tri plohe. Na srednjoj je visoki lučno nadvijeni ulaz u Stražu, a na bočnima je po jedan mjerama manji, ali izgledom i konstrukcijom jednako građeni prozor na spomenutim malim prostorijama. U polju iznad ulaza nalazi se široka tabla s natpisom iz 1562. godine na kome su prva četiri reda teksta poslije preklesana. Ipak, u sačuvanim tragovima slova raspoznaju se imena gradskog kneze Benedikta Contareno i gradskog kapetana Jeronima Barbariga, pod čijom

Vela straža - pročelje, godina 1562. (grafička rekonstrukcija)

je upravom izgrađena Vela straža. Dakle, na natpisu se čita: DEO OPT(IMO) MAX(IMO) [DVCE ET AVSPICE... / ...PRINCIPE... / BENEDICTO CONTARENO / HIERONIMUS BARBADICVVS VRBIS PRAEFECTVS] / AD CIVITATEM CONSERVAN(DAM) FORUMQ(VE) IL / LUSTRAN(DAM) HANC MILITVM STATIONEM CVM / HOROLOGIO A FVNDAMENTIS CONSTRVEN(DAM) / EXORNANDAMQ(VE) CVRAVIT / MDLXII. Povrh donje

Rami di Scala di Legno si passa del Pajolato Sudetto in un Piano, ov'è eretta una Torretta di Muro a Volto, in cui esiste la Machina dell: Orologgio, che ora manca ed ha esteriormente la mostra detto stesso.«

Vidi: PAZd, Katastici Dalmacije XVI-XVII st., Catastico Generale delle Fabriche tutte esistenti nelle Piazze della Provincia della Dalmazia ... istitrito con Terminazione 1. V. 1789., Illmo. ed Eccmo. Signor Angelo Memmo IV to, Provdr. Genle. in Dalma. ed Alba. MDCCLXXXIX. (Dalje: Katastik).

zone pročelja, u cijeloj njegovoj širini, teče vijenac, a nad njim se uzdiže zabat građevine iza kojega je njezin krov. Zabat se sastoji od položenih izduženih voluta nad bočnim ploham zgrade i pravokutnog polja u sredini, a nad ulaznim dijelom fasade. Tu se dva središnja pilastra penju uvis do drugog vijenca nad kojim se uzdizao niski toranj sa satom. Same uglove Straže, povrh vijenca, omeđuju karakteristične manirističke poput šiljka izdužene piramide oslonjene na četiri kugle u dnu i s jednom kuglom u vrhu svoje upravo igličaste forme. U trokutima pod volutama istaknuti su grbovi s plastično izvijenim kartušama. U pravokutnom polju pak, između donjeg i gornjeg vijenca, sačuvala se velikim dijelom zidna stijena na kojoj su u plitkom reljefu uklesani nizovi osmerokrakih zvjezdica, nebeskog ukrasa uokolo krilatog lava - simbola Republike.

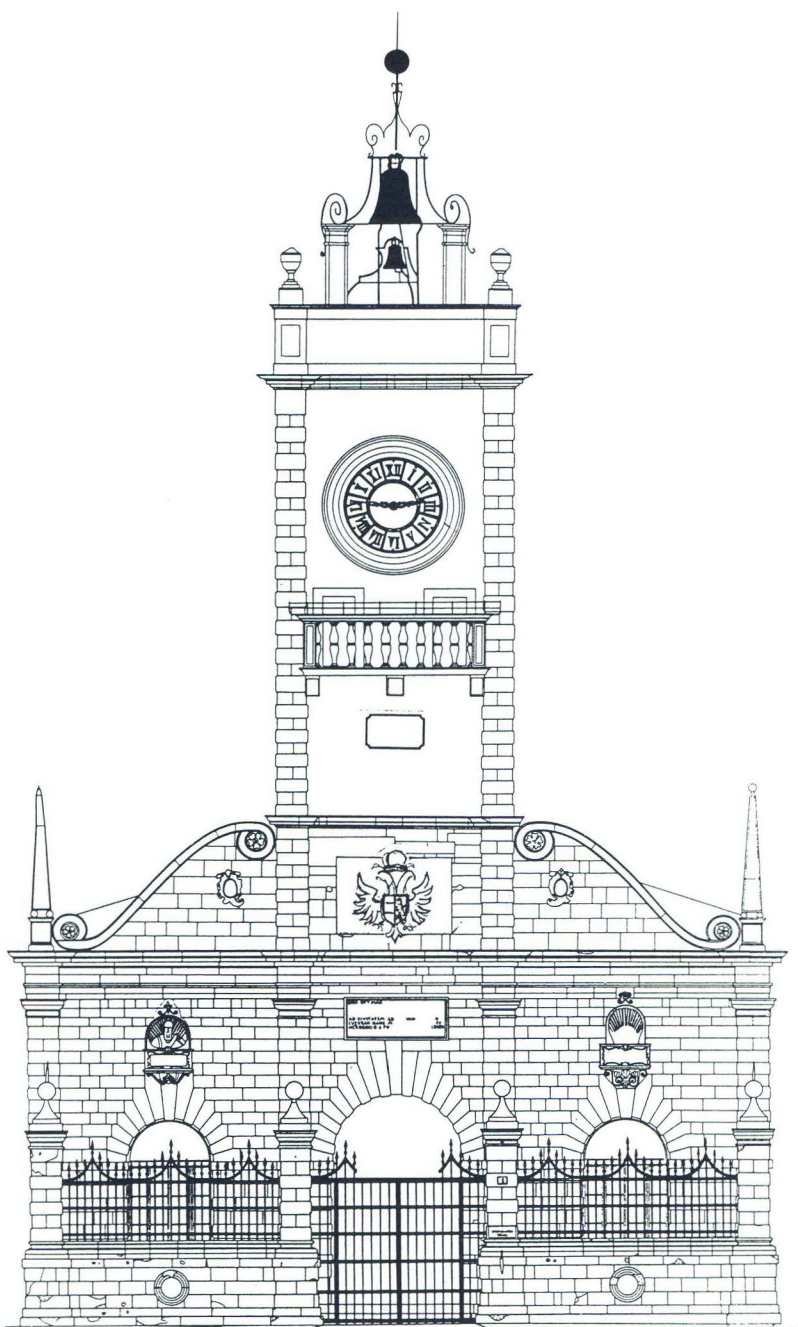

Bista providura Giangiacomo Zane, godina 1608.

Kompozicija je bila vrlo slična onoj na gradskom zvoniku na Piazza di San Marco u Veneciji. Iznad ove u zadarskoj Straži uzdizao se niski toranj za gradski sat.³³ Njegovi dijelovi, kameni bunjasti blokovi na uglovima tornja i trag obline sata u njegovom podnožju, do danas su sačuvani, otkriveni zahvatima na Straži koji su upravo u tijeku.

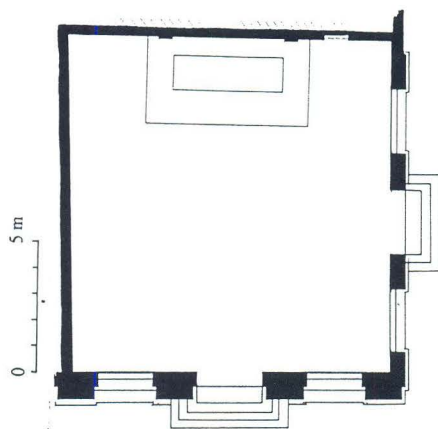
Niše nad bočnim prozorima naknadno su ugrađene u pročelni zid. Zbog njih je rasječena struktura bunja i ubačena stijenka niše oblikovane poput školjke umetnute unutar bogatog arhitektonskog okvira. Pod oblinom školjke

³³ M. Stagličić, Izgradnja gradskog sata u Zadru, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 16 (dalje: Izgradnja gradskog sata), Zadar 1977, str. 140.

Vela straža - pročelje s tornjem gradskoga sata, godina 1799.
(fotogrametrijski snimak: V. Donassy)

smještena je bista, a pod njom natpisna ploča. Cjelinu okvira nosi kićena menzola podno natpisa, a nadvisuje akroterij povrh niše. Poprsje ispod desne školjke odavno je uklonjeno s pročelja, a natpis pod njom je preklesan. Uz tragove slova i nečitkih riječi, u posljednjem redu table ipak se čita godina MD / C...II. Međutim, sačuvano je ono u niši s lijeve strane, a u skromnim tragovima i natpis na tabli pod njim. Tu se, među otučenim slovima, ipak čitaju najvažniji podaci teksta: IO(HANNI) IACOBO ZANE DALMATIAE ISTRIAE AC EPYRI PROVVISORI / GENERALI .../.../.../.../.../ HOC. ETER(NAE) GLO(RIAE) MON(UMENTUM) PON(ERE) CVR(AVIT ili AVERUNT) MDCVIII. Zahvaljujući tim tragovima, konačno je ustanovljeno da poprsje predstavlja ipak stvarnu historijsku osobu. To je Giangiacomo Zane, mletački visoki činovnik koji je bio jedan od dvojice »sindika« u Zadru, 1587. i 1592. godine, te potom »proveditor generale« (za Istru, Dalmaciju i Epir), 1608. godine.³⁴

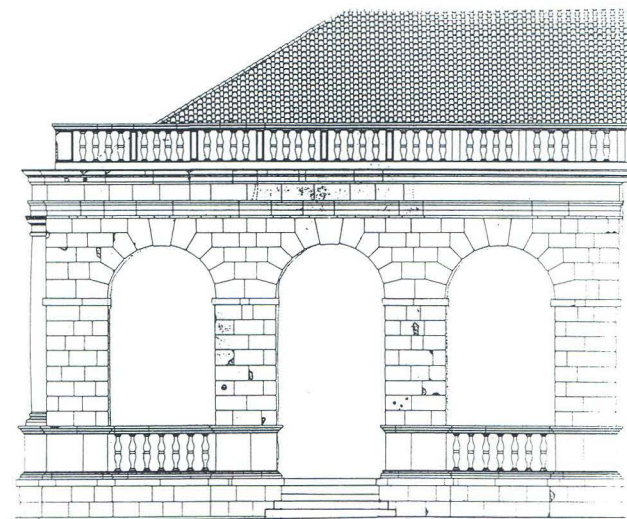
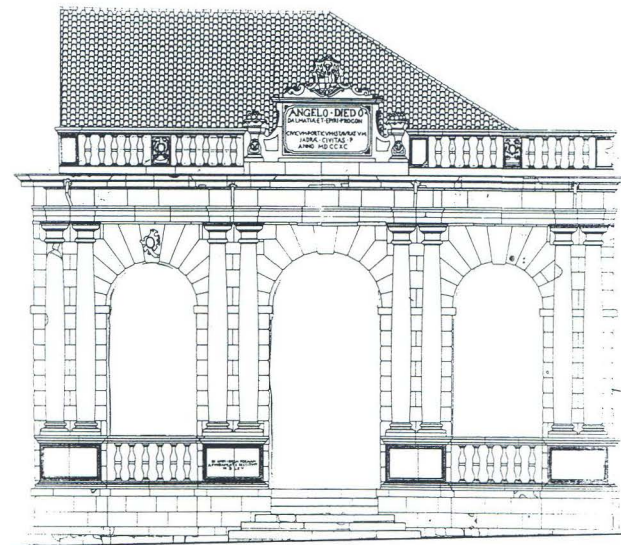

Gradska loža - tlocrt prizemlja, godina 1565.

Gradska loža na suprotnoj strani Narodnog trga ambiciozniji je projekat, sa snažnijom plastikom fasade negoli je ona na Straži.³⁵ Postavljena je na stilobatu na kojemu se nalaze kvaderi kao baze udvojenih stupova nad kojima je vijenac građevine. Na jednom kvaderu uklesan je natpis: IN AMPLIOREM FORMAM / A FUNDAMENTIS RESTITVTVM / MDLXV. Stupovi složeni u paru dijele pročelje u tri plohe, među kojima su visoki i široki otvori Lože, nadvijeni s polukružnim lukom, građenim kao i na Straži, od radijalno poredanih kamenih blokova s bunjom na licu. Srednji je otvor zapravo ulaz u Ložu te su pred njim stube, dok su bočni u funkciji rastvaranja stijene odnosno trijema, te su pod njima parapeti u obliku balustrade. Međutim, sva tri otvora su u mjeri,

³⁴ L. Fondra, *Istoria della insigne reliquia di San Simeone profeta che si venera in Zara*, Zara 1833, str. 285 i 286.

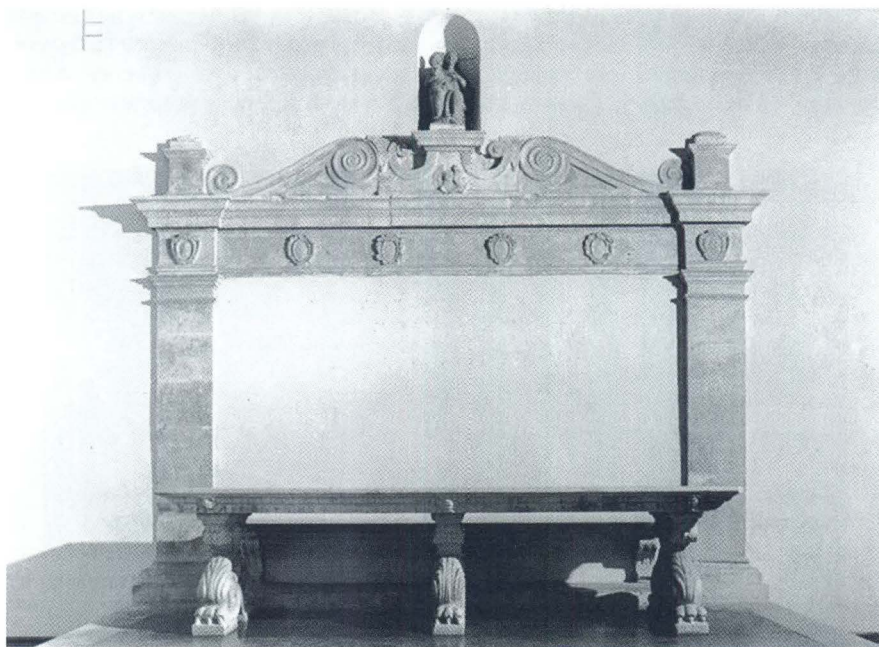
³⁵ Zadar pod mletačkom upravom, str. 285.

Gradska loža - pročelje i bočno lice (fotogrametrijski snimak: V. Donassy)

obliku i građi jednaka. Povrh završnog vijenca postavljena je uzduž cijelog pročelja balustrada. Na isti način, ali bez stupova uza zid, oblikovano je i bočno lice Lože, ono prema ulici, gdje se također ispred srednjeg otvora nalazilo stubište. No, dužinom ova je fasada unekoliko kraća od dubine prostora unutrini Lože te se na licu pojavljuje lažni ugao koji ne odgovara stvarnom položaju

začelnog zida građevine. Na taj je način arhitekt svoju ideju o prostoru izveo iz kvadrata premda sama Loža svojom osnovom malo odstupa od njegove pravilnosti. Nad prostorom je bio grednjak o kojemu do danas svjedoče tek duboki ležaji greda ukopani u kamene blokove na nutarnjoj strani glavnog vijenca do ulice. Na žalost, pri obnovi tog vijenca i cijelog zida pod njim, iza Drugoga svjetskog rata,³⁶ blokovi nisu uredno poredani, u izvornom redosljedju o kome govore rimski brojevi urezani na gornjoj plohi blokova, tako da je pravi raster ležaja poremećen. Radilo se o masivnoj konstrukciji od desetak greda velikog profila, oko 30x30 cm, koje su bile položene na bočne zidove Lože, poprečno na njezinu os.

Sudački stol i zidna stijena na začelnom zidu Lože, godina 1600.

U nutрини Lože, uz njezin začelni zid, primaknut je sudački stol te iza njega postavljena klupa. Leda tom namještaju čini pilastrima omeđena zidna stijena s vijencem nad kojim su volute i u vrhu niša s kipom Bogorodice s Djetetom. Pod njom je, među volutama, medaljon s likom mletačkog lava. Ispod vijenca je niz od šest grbova, po jedan grb grada Zadra na pilastrima i četiri grba s naknadno otučenim heraldičkim znakovima na arhitravu. Grbovi su ukrašeni kartušama, a uz njih su inicijali. Uz grb Grada: S. G. (San Grisogono), te uz ostale: SI. S., ZB. M., NI. M., GIE. L. Klupu pod stijenom nose četiri pilastra u

³⁶ P. Vežić, Zaštita spomenika kulture u Zadru, Zadarska revija, broj 6, Zadar 1979, str. 561.

obliku osovljene volute. Za razliku od njih tri nosača što nose ploču sudačkog stola ukrašena su grifonima i gustim lišćem među kojim je, na lijevom i desnom nosaču, ljudska glava, a na srednjem glava lava. Na prednjoj strani ploče stola uklesan je natpis: Z. A. V./ HIC REGIMEN CLARVM FACTA Q(VE) DIGNA MANENT, te ispred natpisa broj: MCC, a iza: CCCC. Dakle, 1600. godina. Tu su i tri grba: na početku grb zadarskog kneza Cristoforo Canale; u sredini grb kneza Zuanne Venier; te na kraju grb grada Zadra: sv. Krševan na konju. Vjerojatno tom vremenu valja pripisati lik mletačkog lava i grbove s kartušama ovješene na ključnim blokovima lukova na pročelju Lože, kao i one pod volutama na bočnim zabatima Vele straže.

Likovne odlike kamene plastike u Loži, zajedno s onom u Veloj straži, početkom 17. st. govore o prilično »tvrdoj« modelaciji još uvijek renesansnih motiva i klasičnih profilacija. Vjerojatno je riječ o produkciji domaće radionice koja u tom vremenu kleše i plastiku za pročelje nedovršene crkve sv. Šime Novog,³⁷ a nešto kasnije i novo svetište u crkvi sv. Stjepana, posvećano skupa s

Detalj kamene plastike sudačkoga stola, godina 1600.

³⁷ Metope s vijenca pod zabatom te crkve ugrađene su 1705. godine pod vijenac zvonika sadašnje crkve sv. Šime. Predstavljaju starozavjetne proroke. Jedna je metopa i danas na pročelju nedovršene crkve. Tu se čuvaju također dijelovi prozora i vrata. Nadvratnik glavnog portala osobito je kićen. U njegovoj sredini je lik sv. Krševana na konju. (Grafičku rekonstrukciju pročelja vidi kod: P. Vežić, Crkva Sv. Marije Velike u Zadru, Diadora, sv. 8, Zadar 1975.)

Istočni ugao Gradskoga trga: "Municipio" (palača Pedrini) i barokizirane srednjovjekovne zgrade, stanje oko 1910. god. (iz mape Ć. M. Ivekovića)

crkvom 1632. godine Sv. Šimi te izgrađeno po nacrtima Zadranina Kornelija Nassis, matematičara.³⁸

Čini se da je 1594. godine do Vele straže izgrađena zgrada za vojnog upravitelja te da je u prizemlju imala trijem i dvostruko kameno stubište.³⁹ Godine 1745. opsežno ju je preuređio providur Pietro Micheli.

Uglavnom tijekom 18. st. Narodni trg je stekao skromne barokne prospekte na sve četiri strane i s njima dočeka modernu vremena. Najambiciozniji zahvat bila je izgradnja palače Pedrini na sjevernoj strani Poljane. Tu je na mjestu srednjovjekovnih zgrada podignuta trokatnica s pročeljem okrenutim prema trgu. Bila je građena od klesanaca složenih u pravilne redove te jednostavnim korničima podijeljena u šest uskih ploha, među kojima su bili prozori. Posred pročelja, u prizemlju, bio je glavni portal, a nad njim balkon. Zgrada je u 19. st. otkupljena za općinsku kuću. Dotada je gradska vijećnica bila u Kneževoj palači (koja je, pak, skupa s Providurovom palačom tada sjedinjena i preuređena za potrebe austrijskog Namjesništva, sjedišta zemaljske vlade za Dalmaciju).⁴⁰

³⁸ M. Domijan - I. Petricioli - P. Vežić, Sjaj zadarskih riznica, Zagreb 1990, 27 i 342.

³⁹ Katastik, fol. 32 (opis zgrade za Governorator dell'Armi); Guida archeologica di Zara, str. 411.

⁴⁰ M. Stagličić, Izgradnja Providurove i Kneževe palače u Zadru, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 20, Zadar 1982, str. 75-90.

Palača Pedrini je razorena 1934. godine, za talijanske uprave u Zadru, kada je izgrađena nova, do danas sačuvana i nezgrapna općinska kuća zbog koje su osim starog Municipia porušene i srednjovjekovne zgrade uokolo njega.⁴¹

Kuće na istočnoj strani dobile su također u 18. st. treći kat s niskim prozorima na potkrovnjoj etaži te na drugom katu visoke prozore s vijencem poviše njih i na prvom katu malene balkone s izvijenom gvozdenom ogradom i kamenim konzolicama podno balkonske ploče. U prizemlju su dućani s karakterističnim triforastim rasporedom izloga i ulaza. Vrata u sredini, a izlozi »na koljeno« lijevo i desno do njih. Slično su oblikovana i pročelja na južnoj strani, gdje je osobito skladno ono na bočnom krilu palače Califfi.⁴² Fasada tog dijela zgrade providena je prozorima i balkonima postavljenima u paru po etažama. Među prozorima na drugom katu istaknut je monumentalni kameni grb porodice, ukrašen bogatim baroknim dekorom i kartušama izvijenima duboko u prostor. Palača se, osim tim krilom, zapravo ne nalazi na Trgu već u njegovoj blizini. Prilazi joj se iz malene ulice uz bok Vele straže. No, kako je vrijedan primjer stambene arhitekture baroknog stila u Zadru, i to 17. st., valja joj pokloniti osnovnu pozornost. Sastoji se od dva krila postavljena pod pravim kutom. Među njima je dvorište. Glavnim ulazom i pročeljem okrenuta je prema spomenutoj uličici. Građena je finim klesancima uredno složenim u pravilne redove. U prizemlju ima monumentalni portal s još uvijek sačuvanim masivnim drvenim izrezbarenim vratima. Na katovima su skladni pačetvorinasti prozori s vijencem nad njima. Ispred dvorišta je portun, ulazna veža koju i s dvorišne strane ocrta svojevrsni portal, fino klesani i profilirani kameni okvir koji tvore dva pilastra i na njih oslonjen segmentni luk. Na pilastrima su ukrasne rozete i maskeroni. U uglu do luka ukopana je niša u zidu pod kojom je bunar s vijencem građenim od opeke. Posred dvorišta, pak, nalazi se drugi vijenac, kamena kruna s grbom porodice Califfi i natpisom IACOBVS CALIPHI / MDCXXIII. Pod njom je vjerojatno cisterna. Uz sjeverno krilo palače, u dvorištu, penje se robustno vanjsko stubište s terasom s koje se ulazi u nutrinu zgrade, gdje su stambene prostorije sa salonima. Ovakvim rasporedom prostora palača je u osnovi sačuvala strukturu tradicionalne obiteljske kuće u Zadru renesansnog razdoblja o kojemu na svoj način svjedoči i datum uklesan u natpisu na pročelju: JAQ. CALIFI CIVIS JADRE / STVDIO ET LABORE / MDCXXII, jednako kao i onaj na vijencu cisterne.

U zgradi do palače Califfi na Narodnom trgu je sredinom 18. st. uređen i »Casino dei Nobili zaratini«, društvene prostorije građana iz gornje klase. Bilo je to mjesto za njihovu rasonodu uz igre i razgovore, književnost i glazbu.⁴³ Na začelnoj strani zgrada je imala vrt, maleni perivoj, a na pročelnoj niz dućana u prizemlju. Raspored njihovih otvora, izloga i vrata »na koljeno« zabilježen je na litografiji iz 1845. godine.

⁴¹ P. Vežić, Obilježja izgradnje za vrijeme talijanske uprave u Zadru, Radovi sa znanstvenog skupa: Zadar i zadarsko područje u NOB-i i socijalističkoj izgradnji, Zadar 1984, str. 331; (U planoteci Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zadru pohranjeni su crteži, situacija i tlocrti, palače Pedrini i susjednih zgrada, snimljenih prije izgradnje nove općinske kuće.)

⁴² Guida archeologica di Zara, str. 417.

⁴³ Isto, str. 403.

Vela straža oko godine 1854. U drugom je planu dio palače Califfi te pročelje zgrade u kojoj je na katu "Casino", a u prizemlju "Caffe" s terasom duboko u prostoru trga. (foto: T. Burato)

Potkraj 18. st. građevinske su intervencije zahvatile Gradsku ložu i Velu stražu. Na Loži je postavljen novi krov i preuređena stara balustrada. Raspored pilastara i balustara na njoj potječe iz tog vremena. (U prag ograde tada je dospio kameni blok s dijelom natpisa: D(E)VS REX GLOR... Slova imaju ranosrednjovjekovne paleografske osobine.) Tada je nad ulazom postavljena i visoka atika s natpisom: ANGELO DIEDO / DALMATIAE ET EPIRI PRO-CON(SVLI) / OB / CIVICVM PORTICVM I(N)STAVRATVM / JADRAE CIVITAS P(OSVIT) / ANNO MDCCXCII. Poviše table istaknut je vjerojatno posljednji mletački lav u Zadru, simbol već ocvale Republike. Na Straži, pak, godine 1798. lava je zamijenio vjerojatno prvi dvoglavi orao, znak Austro-Ugarske Monarhije u metropoli tada već njezine provincije Dalmacije. Nad njim

je, na mjestu bivšeg niskog tornja za javni sat, podignut novi visoki s balkonom i urom po sredini te lođom za zvona na vrhu. Izgradnju je započeo vojni inženjer Nikola Vojnović Nakić, a dovršio Frane Zavoreo 1799. godine.⁴⁴ Pred Stražom je nešto prije, godine 1783, prigradeno i predvorje zatvoreno kamenim zidom na kojemu su visoki pilastri te među njima ograda od kovanoga gvožđa. Svi su novi elementi na Loži i Straži oblikom usklađeni s manirističkom arhitekturom i prvotnim izgledom tih građevina, tako da svojim oblikom djeluju srašteni s njima.

Gradski trg na litografiji iz godine 1845.

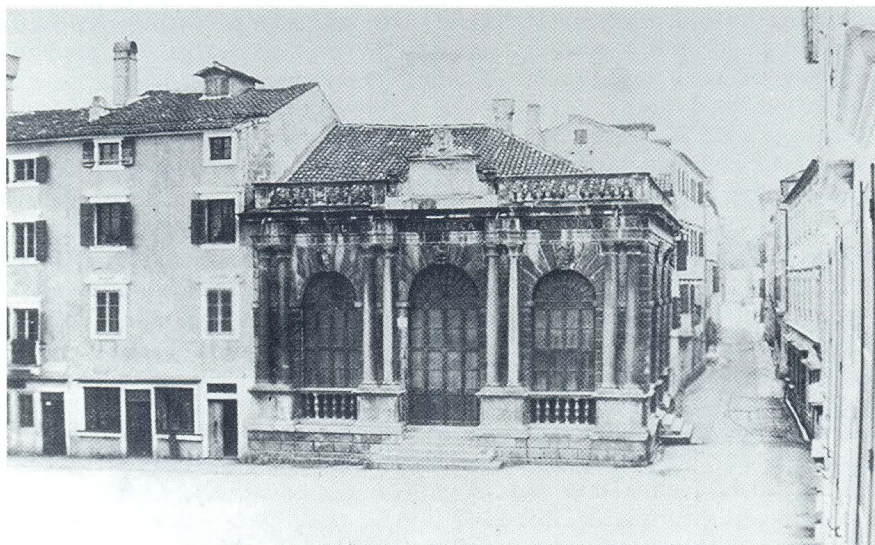
U to se doba posred Narodnog trga, zacijelo na mjestu srednjovjekovnog šandarca, nalazilo još samo postolje za njegov jarbol. Ono je opisano u Katastiku Memo kao kameno i obgrljeno likom lava postavljenog na podnožju u obliku kamenih stuba. Tu je bio uklesan i natpis: VEXILLVM IMPERII ET LIBERTATIS. Postolje je demontirano 1792. godine i preneseno na maleni trg u Varošu, Piazzetta delle Pile.⁴⁵

Promjene u 19. st. nisu bitno zadirale u strukturu trga. Tek su po njegovom obodu nastajali novi sadržaji: gradska biblioteka zavučena u prostor Lože, te kavana do nje, u prizemlju zgrade Casina, »Caffe dei specchi« (vlasništvo obitelji Cosmacendi) s terasom izvučenom na sam trg. Na kraju stoljeća i približno na mjestu gdje se dotada nalazio šandarac za zastavu, postavljen je gvozdeni kandelabar na kojemu je u predvečerje 1895. godine, na Silvestrovo 1894, upaljena prva električna žarulja u Dalmaciji.⁴⁶

⁴⁴ Izgradnja gradskog sata, str. 141.

⁴⁵ Guida archeologica di Zara, str. 392; Katastik, Fol. 32: Di rimpetto a questa casa (misli se na zgradu vojnog zapovjednika) nel centro della Piazza eziste un Piedestallo di Pietra abbracciato da un Leone simile sopra gradini di Pietra, alto passa 1, piedi 4, poll. 10. Serve per ricever l'Asta dello Standardo che ora non eziste.

⁴⁶ A. Travirka, Povijest javne rasvjete i elektrifikacije grada Zadra, Zadar 1994, str. 83.

Gradska loža oko godine 1865. Tada je u njoj bila gradska biblioteka
Do ulice se još nalaze bočne stepenice, (foto: "Majstor s vinjetom")

Dakle, možemo zaključiti kako je tokom prošlosti Narodni trg u Zadru bio prostor za okupljanje glavnih funkcija komunalne uprave Grada. Nastao je čini se na pragu srednjovjekovne gradske komune, kada jača autonomna moć njezinih institucija, te dolazi do odvajanja njihove nadležnosti od vlasti i autoriteta gradskog biskupa. Tada se, na distanci od crkvenog središta, u drugom dijelu grada, podiže novi centar i na njemu okupljaju građevine svjetovne uprave u zajednici građana. Na njezinom je čelu gradski prior, kao carski bizantski činovnik, ujedno i prokonzul za cijelu Dalmaciju, ali i glavni sudac u vlastitome gradu. No, on nije samovladar. Prije odluke obvezan je saslušati gradske prvake te odluku donijeti javno u crkvi pred građanima i svećenicima koji je uzvikom odobravaju.⁴⁷ Čini se da »Platea magna« nastaje s takvim poretkom Grada u srednjovjekovnom Zadru, te da je crkvica sv. Lovre na Velikoj poljani zapravo prvi znak tog ustrojstva u prostoru Grada. Ona je »ecclesia comunis Iadre«, kako to zapisuje bilježnik Petrus de Sarcana 1379. godine.⁴⁸ Sagrađena je u 11. st. za vrijeme velikog autoriteta gradskih priora iz zadarske patricijske porodice Madijevaca. Stoljeće nakon toga na Poljani će biti izgrađena nova crkva-vijećnica posvećena sv. Petru, a podignuta vjerojatno kao supstitucija za namjenu sv. Lovre. S novim funkcijama i prostornim odnosima na trgu izgrađena je

⁴⁷ Zadar u Srednjem vijeku, str. 93.

⁴⁸ 1379. 24. travnja »...presbiter Gregorius quondam Dominici ecclesie Sancte Anastasiae de Iadra tanque cappellanus et rector ecclesie Sancti Laurentii de Iadra prope Platea qua ecclesia est comunis Iadre...« (Vidi: PAZd - ZB Petrus de Sarcana, I. II, F. 13, f. 9) Na ovaj me podatak, kao i onaj citiran u bilješci broj 25, upozorio dr. E. Hilje kome ujedno zahvaljujem i za oba ispisa navedenih dokumenata.

tada i Gradska loža, suplement vijećnici i važna institucija za odvijanje javnih, u prvom redu juridičkih poslova komune. Tek će Kneževa palača, prvotno sagrađena također u romaničkom razdoblju,⁴⁹ biti locirana izvan opsega trga, ali ipak nedaleko od njega i u izravnoj vezi s njim na trasi glavne gradske ulice. Zacijelo je u 12. ili 13. st. Poljana već u cijelom svom opsegu izgrađena i na neki način tijesna za tako prostranu zgradu koja je, sudeći po njezinom opsegu u 16. st., bila površinom velika gotovo kao i sam trg.

Sa crkvom-vijećnicom, Gradskom ložom i obližnjom Kneževom palačom Poljana se tijekom srednjeg vijeka razvija i kao prostor merkantilnih funkcija. Na Sv. Petru Novom urezan je »zadarski hvat«, a u Loži se čuvaju gradski utezi i vage. Uokolo Narodnog trga nastaju uredi zakupaca općinskih mjera i dućani za prodaju važnih namirnica, kruha, soli, tkanina i sl. Tako je »Platea civitatis Jadre« uz funkciju gradskih upravnih prostora postala i epicentar zadarske trgovine u srednjem vijeku, središte ekonomske moći kojom je ovaj grad stao uz bok najrazvijenijih komuna na Jadranu i kojom su se obogatili brojne obitelji i mnogi građani tadašnjeg Zadra. Mletačka je uprava postupno uklonila s trga simbole zadarske autonomije dodavši prostoru novu dimenziju, sjedište vojne uprave. Sredinom 15. st., točnije 1447. godine, razorena je crkva-vijećnica, a možda na njezinom mjestu podignuta Vela straža i kuća vojnog zapovjednika. Na tlu stare »Velike lože zadarske komune« izgrađena je nova. No, u tim vremenima Grad je još bio bogat i podizao je monumentalna arhitektonska djela. Već stoljeće ili dva poslije to više neće biti. Ipak, upravna funkcija zgrada uokolo trga i urbane navike građana sačuvat će i nadalje karakter tog prostora koji će zadugo ostati Trg gospode u Zadru, čuvajući tako u svom imenu sjećanje na gradske priore i knezove, vijećnike i uglednike.

⁴⁹ Lik Zadra u Srednjem vijeku, str. 162-166.

PLATEA CIVITAS JADRE - LO SVILUPPO SPAZIALE DELLA PIAZZA DEL
POPOLO A ZADAR

Pavuša Vežić

Oggetto dello studio dell'autore è la piazza principale della città di Zara. In base all'analisi delle fonti storiche e dei contenuti conclude che si trattava di uno spazio destinato ad accogliere le funzioni principali dell'amministrazione comunale. Prese forma alle soglie del comune cittadino medioevale, al tempo in cui si rafforzava l'autonomia delle sue istituzioni giungendo alla distinzione delle sue competenze dal potere e dall'autorità del vescovo cittadino. Allora, lontano dal centro religioso, in un'altra parte della città, sorse un nuovo centro che accoglieva gli edifici dell'amministrazione laica nell'ambito della comunità cittadina. Alla sua testa era il priore cittadino, in qualità di funzionario imperiale bizantino e allo stesso tempo proconsole per tutta la Dalmazia, e giudice supremo nella sua città. Ma, egli non era autocrata. Prima di esercitare i suoi poteri decisionale aveva l'obbligo di ascoltare i maggiorenti della città e di deliberare pubblicamente, in chiesa, dinanzi alla cittadinanza e al clero che approvavano per acclamazione. La »Platea magna« sorse nella Zara medioevale proprio contemporaneamente a questo ordinamento politico. La chiesetta di S. Lorenzo che vi si affaccia è il primo segno di questa organizzazione nello spazio urbano. Nelle fonti storiche è ricordata come »ecclesia comunis Jadre«. Fu edificata nell'XI sec., al tempo della massima autorità del priore cittadino discendente dalla famiglia zaratina dei Madiis. Un secolo o due dopo, sulla piazza fu costruita una nuova chiesa - aula consiliare, consacrata a S. Pietro, e innalzata certamente per sostituire quella di S. Lorenzo che aveva ricoperto in passato la stessa funzione. Vi si riuniva, »per consuetudine«, il Consiglio cittadino. In quest'epoca sulla Piazza era stata eretta anche la Grande Loggia comunale, supplemento all'aula consiliare e adibita anche ad aula giudiziaria. Solo il Palazzo del Conte fu ubicato al di fuori del perimetro della Piazza, ma sempre nelle sue vicinanze e direttamente collegato ad essa, sul tracciato della via principale della città.

Nel corso del medioevo la piazza fu anche il centro delle funzioni commerciali del comune zaratino. Sulla chiesa di S. Pietro era scolpito »passo zaratino«, mentre nella Loggia si conservano i pesi e la bilancia. Tutt'intorno alla Piazza erano disposti gli uffici degli affittuari delle misure comunali e le botteghe per la vendita dei prodotti principali. In questo modo la »Platea civitatis Iadre« oltre ad essere sede degli edifici amministrativi della città divenne anche l'epicentro del commercio zaratino nel medioevo, il centro del potere economico urbano che a quel tempo eguagliava i comuni più sviluppati dell'Adriatico. Al tempo dell'amministrazione veneziana in Dalmazia furono rimossi uno dopo l'altro i simboli dell'autonomia urbana: si distrussero la chiesa - aula consiliare e la vecchia loggia. Al posto di questa fu costruita una nuova Loggia e, di fronte, la Grande Guardia, edificio destinato alla guarnigione militare. Entrambe furono erette nello stile manieristico tipico dell'architettura del Sanmicheli. La Piazza ricevette così gli accenti architettonici principali che ha conservato fino ad oggi. Nel XIX secolo, al tempo dell'amministrazione austriaca, quando il vicino Palazzo del Conte perse la funzione di palazzo comunale, fu acquistato un palazzo privato, che sorgeva sul lato nord della piazza, e adibito a sede municipale.

Di fronte ad esso, al primo piano di un edificio barocco vi erano i locali che ospitavano il circolo dei signori di Zara e, al pianoterreno, il caffè cittadino. Nella Loggia, invece, trovò sede la biblioteca cittadina. La Piazza divenne »piazza dei Signori«, ma conservando nelle sue funzioni e nel suo nome la memoria dei priori e dei conti, dei consiglieri e dei notabili di un tempo.